

کرامت زن در آیات قرآن و فقه مذاهب خمسۀ اسلامی و انعکاس آن در نگارگری

مکتب تبریز صفویه

چکیده

زن در ادیان ابراهیمی دارای مقام و منزلت متفاوتی است. تردیدی نیست که تمام پیامبران، مدافع ارزش و مقام انسان از جمله زن و مخالف ظلم به او بوده‌اند، در دین مبین اسلام نیز تمام ویژگی‌ها میان مردان و زنان به صورت برابر بیان شده و این نشان‌دهنده استعداد و توانایی زنان در رسیدن به مراتب والای کمال و قرب الهی است. با توجه به این که زنان اغلب در جوامع مختلف بشری از شأن و حقوق واقعی خود دور مانده‌اند و حتی در برخی موارد شخصیت و منزلت انسانی آنان به طور کامل زیر پا گذاشته شده است، اما در طول دوران مختلف تاریخ بشریت به آن توجهاتی نیز شده و همواره سران حکومتی و اندیشمندان هر زمان در این خصوص اقدامات و قوانینی را وضع نموده‌اند. جایگاه و شخصیت زن در فرهنگ هر جامعه، نشان‌دهنده میزان اهمیت و منزلت زنان در آن جامعه است. هدف از این نوشتار درآمدی بر کرامت و مقام زن در مذاهب پنج‌گانه اسلامی از جمله حنفیه، حنبلیه، شافعیه، مالکیه و امامیه ایران است. سعی بر این است که آیات قرآنی و بعضی از دیدگاه‌های مهمی که نسبت به زن در این مذاهب وجود دارد با تطبیق بر حقوق موضوعه ایران بررسی شود. روش تحقیق توصیفی، تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که حقوق و کرامت زن در جامعه ایرانی در قوانین جاری بر متون فقهی و آیات قرآنی تطابق دارد. در نگارگری مکتب تبریز نیز زنان به عنوان یکی از گروه‌های اجتماعی حضور دارند.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی کرامت زن در آیات قرآن و فقه مذاهب خمسۀ اسلامی.
۲. درآمدی بر کرامت زن در مذاهب پنج‌گانه اسلامی ایران و انعکاس آن در نگارگری مکتب تبریز صفویه.

سؤالات پژوهش:

۱. زن در آیات قرآن و فقه مذاهب خمسۀ اسلامی چه جایگاهی دارد؟
- ۲- مقوله کرامت زن چه انعکاسی در نگارگری مکتب تبریز صفویه داشته است؟

کلیدواژه‌ها: کرامت زن، نگارگری، مذاهب خمسۀ، مکتب تبریز، صفویه.

مقدمه

زنان به‌عنوان نیمی از جامعه بشری و یکی از دو رکن پدیدآورنده بنیان خانواده، در طول تاریخ، داورهای گوناگونی را دیده‌اند. نگاهی گذرا به تاریخ نشان می‌دهد که زن در بیشتر مقاطع و در بیشتر جوامع از نوعی محرومیت رنج برده است و حقوق انسانی او تحت سلطه مردان و فرهنگ مردسالاری نادیده گرفته شده است. این برداشت، اگر دقیق نباشد اما با آنچه رخ داده است یکسره ناسازگار نیست. چنانکه مانند این نادیده‌گرفتن حقوق را در مورد کودکان و نیز طبقات ضعیف اجتماعی نیز می‌توان مشاهده کرد. اگر بخواهیم علل تاثیر گذار بر حقوق زنان در جوامع بشری را به اجمال مورد توجه قرار دهیم، بخشی از آن‌ها در زمره عوامل طبیعی و برخی در قلمرو شرایط اجتماعی و کارکردی جای می‌گیرد و بعضی به باورها و انگاره‌های فرهنگی بازمی‌گردد.

اسلام با ظهورش، غبار مظلومیت و ذلت را از این مخلوق الهی و شریک مرد در زندگی پاک کرد و به طرق مختلف کرامت ذاتی زن را آشکار ساخت؛ کرامت از جمله مفاهیمی است که در فرهنگ اسلامی و قلمرو حقوق اهمیت به‌سزایی دارد و باید مورد توجه قرار گیرد. این مفهوم در لغت به معانی متعددی به کار می‌رود که از آن جمله می‌توان به حیثیت، عزت، شأن، مقام، منزلت و انسانیت اشاره کرد. کرامت به‌معنای گرمی‌داشتن و بزرگی و شرافت‌دادن است. مراد از کرامت و تکریم، شرافت و بزرگی‌بخشیدن به خصوصیتی است که در دیگران نباشد؛ به این بیان که کرامت و تکریم معنایی نفسی است و کاری به غیر ندارد بلکه تنها شخص مورد تکریم منظور نظر است تا دارای شرافت و کرامت شود؛ مراد از کرامت انسان این است که انسان در میان سایر موجودات دارای خصوصیتی است که در هیچ‌یک از موجودات دیگر عالم نیست و آن، داشتن عقل است و معنای تفضیل آن است که در غیر عقل از سایر خصوصیات و صفات هم انسان بر دیگران برتری دارد (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۴۳). قوانین موضوعه در جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی بر پایه فقه امامیه اصلاح یا تدوین شده است.

با توجه به اهمیت کرامت زن در هر یک از مذاهب فوق و تطبیق آن با قوانین موضوعه ایران، در این پژوهش، نظرات حقوق موضوعه و مذاهب خمس که در واقع تکمیل‌کننده هم هستند، در خصوص جایگاه زن و مباحث مرتبط با آن بررسی شده است. در زمینه‌های پیش‌گفته، تحلیل، بیان و در نهایت مقایسه انجام شده است. لذا سؤال اصلی این تحقیق این است که جایگاه و منزلت زن از دیدگاه مذاهب خمس و حقوق موضوعه چیست؟ و این مسئله در نگارگری متب تبریز مربوط به دوره صفویه چه بازتابی یافته است؟ بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است. با این حال، پژوهش‌هایی به بررسی مسائل مربوط به زن در این فرق مذهبی پرداخته‌اند. بهزادی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «احکام زینت زن از دیدگاه مذاهب پنج‌گانه اسلامی» به بررسی مسئله زینت به‌عنوان یکی از مسائل مربوط به زنان مسلمان پرداخته‌اند. در پژوهش ذکر شده، اشاره مستقیمی به جایگاه و ارزش زن از نظر فقه اسلامی نشده است لذا در پژوهش حاضر که به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای انجام شده است به این موضوع پرداخته می‌شود.

نتیجه‌گیری

دین اسلام به‌عنوان کامل‌ترین ادیان ابراهیمی، رسالت خود را در تقویت بنیان خانواده و ارتقای جایگاه زن در خانواده و جامعه اسلامی به‌جا می‌آورد. قرآن کتاب مقدس مسلمانان در آیات بسیاری به کرامت زن و حفظ احترام او در خانواده و جامعه تأکید فراوان دارد. پیامبر عظیم‌الشأن اسلام، خاتم‌الرسل نیز در سخنان گهربار خود به حفظ کرامت زن در جامعه به پیروی از کتاب و سنت همواره زن را بنیان خانواده و رکن اجتماعات مدنی معرفی می‌نماید. لذا فرقه‌های اسلامی با پیروی از آموزه‌های کتاب و سنت همواره زن را یکی از اصول ذاتی جامعه می‌دانند؛ هرچند که در این میان، گاه دیدگاه‌های سختگیرانه‌ای نسبت به حضور زن در اجتماعات، به‌کارگیری زن در امور حکومتی و دولتی و سایر مشاغل آزاد مشاهده می‌شوند لیکن امروزه به دلیل تحول جامعه و پیشروی به‌سمت یکسان‌سازی حقوق زن و مرد، عمده فقهای معاصر مذاهب حضور زن را در اجتماع پذیرفته‌اند.

اما در آن‌سو، برخی از دیدگاه‌ها، زن را مانند کالایی محبوس در دید مرد پنداشته و او را مطیع تمام و کمال مرد و فاقد قدرت انتخاب و تصمیم‌گیری می‌دانند. در برخی از کشورهای اسلامی شوربختانه این دیدگاه، غالب می‌باشد. بررسی نگاره‌های مکتب تبریز مربوط دوره صفوی نیز حاکی از حضور زنان در برخی مراسم‌ها و مواقع خاص است و این دیدگاه ارتباط مستقیمی با آموزه‌هایی مذهبی و رواج آن‌ها در جامعه ایران دوره صفوی دارد.

منابع

- ابن قدامه، عبدالرحمن. (بی‌تا). *الشرح‌الکبیر*. جلد ۲، بیروت: دارالعربی.
- ابن قدامه، عبدالله. (بی‌تا). *المغنی*. تحقیق: جماعه من‌العماء، جلد ۲، بیروت: دارالکتب العربی.
- امام خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۵). *صحیفه امام (مجموعه آثار)*. جلد ۵، چاپ چهارم، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام.
- البخاری، محمدبن اسماعیل. (۱۴۱۰ق). *صحیح‌البخاری*. جلد ۲ و ۶، بیروت: دارالفکر.
- بن باز، عبدالعزیز بن عبدالله. (۱۴۱۱ق). *مجموع الفتاوی و مقالات متنوعه*. جلد ۱، الطبعة الثانیه، عربستان: الإدارة العامه للطبع و النشر.
- الجزیری. (۱۴۱۹ق). *الفقه علی‌المذاهب الاربعه و مذهب اهل‌البیت (ع)*. جلد ۱، بیروت: دارالثقلین.
- حلی، حسن بن یوسف بن مطهر. (۱۳۳۳ق). *منتهی‌المطلب*، جلد ۱، ناشر: حاج احمد.
- حلی، علامه. (۱۴۱۴ق). *تذکره‌الفقهاء*. جلد ۴، الطبعة الاولى، قم: مؤسسه آل‌البیت.
- دادخواه، بهاره. (۱۳۹۶). «بررسی شمایل‌شناسی نگاره گلنار و اردشیر از شاهنامه بایسنقری و تطبیق آن با نگاره‌ها مشابه در مکتب هرات و تبریز دوم». پایان‌نامه ارشد، رشته هنرهای تصویری، دانشگاه سپهر.
- شهید اول. (۱۲۷۲). *ذکر الشیعه فی احکام الشریعه*، قم: مؤسسه آل‌البیت لاحیاء التراث.
- شیخ طوسی. (بی‌تا). *التبیین فی تفسیر القرآن*. جلد ۹، بیروت: داراحیاء التراث العربی.
- الصاغر جی، اسعد محمد سعید. (۱۴۲۶ق). *الفقه الحنفی و ادلته*، جلد ۱، الطبعة الرابعه، بیروت: دارالکلم.

صقر، عطيه. (٢٠٠٦م). فتاوى واحكام للمرأة المسلمه. الطبعة الثالثه، بيروت: دارالحكم.

عجلونى، اسماعيل بن محمد. (١٤٠٨). كشف الخفاء و مزيل اللباس. جلد، ٢، الطبعة الثانيه، بي جا: دارالكتب العلميه.

غرناطى، محمد بن احمد بن جزى. (١٤٢٣). القوانين الفقهيه فى تلخيص المالكيه و التنبيه على المذهب الشافعى. تحقيق: عبدالكريم الفضيلي، بيروت: المكتبه العصريه.

غزالي. (١٤٢٦ق). الوجيزه فى الفقه الإمام الشافعى. بي جا: المكتبه الصريه.

فضل الله، سيد محمد حسين. (١٣٨٩). زن از نگاه ديگر. ترجمه: مجيد مرادى، تهران: شركت چاپ و نشر بين الملل (وابسته به سازمان تبليغات اسلامى).

فياض، شيخ محمد اسحاق. (١٤٢٨ق). نموذج لمجموعه اسئله حول موقع المرأة فى النظام الاسلامى السياسى. الطبعة الرابعه، بي جا: بي نا.

الفياض، محمد اسحق. (بي تا). منهاج الصالحين، جلد ١، الطبعة الولى، قم: مكتبه معظم له.

قرضاوى، يوسف. (بي تا). من هدى الاسلام فتاوى المعاصره، جلد ٣، الطبعة الثالثه، قاهره: دارالقلم.

القشيري، مسلم. (١٤٠٧ق). صحيح مسلم بشرح النووى. الطبعة الثانيه، بيروت: دارالكتب العربى.